

Promjene u dinamici stanovništva Istočne Hrvatske 1948–1991.

Dražen Živić*

Prikazane su promjene u kretanju stanovništva Istočne Hrvatske, njezinih glavnih prirodnih cjelina, te manjih prostornih jedinica (bivših općina) u razdoblju 1948–1991. godine. Analiziran je prostorni razmještaj stanovništva i istaknut diferencirani razvoj pučanstva. Ustanovljeno je starenje populacije, zatim smanjenje prirodnoga priraštaja, kao i jačanje depopulacijskih i emigracijskih procesa.

Ključne riječi: promjene broja stanovnika, starosni sastav, poljoprivredno stanovništvo, deagrarizacija, deruralizacija, depopulacija, regionalne razlike.

Changes in the Dynamics of the Population in Eastern Croatia 1948–1991.

Changes in the dynamics of the population in Eastern Croatia are shown, on the level of its natural (geographic) components as well as in its regional units (former communes) for the period 1948–1991. Regional distribution of the population is shown and differential development of the population is observed. Ageing of the population is established, a drop in the natural growth rate and and strengthening of depopulation and migrational processes.

Key Words: numerical changes of population, age structure, agricultural population, deagrarization, deruralization, depopulation, regional differences.

UVOD

Pod pojmom Istočna Hrvatska u ovome se članku podrazumijeva istočni, ravničarski segment hrvatskog državnog teritorija, koji je administrativno, sve do siječnja 1993. godine i stupanja na snagu novoga Zakona o teritorijalnom ustrojstvu i lokalnoj samoupravi u Republici Hrvatskoj, obuhvaćao 14 općina – Beli Manastir, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Nova Gradiška, Osijek, Orahovica, Požega, Slatina, Slavonški Brod, Valpovo, Vinkovci, Vukovar i Županja.

S obzirom na demogeografski razvoj, Istočna je Hrvatska izrazito specifična makroregija u Hrvatskoj. Zahvaljujući svojim prirodnim pogodnostima od davnina je

* Znanstveni novak, Institut za primjenjena društvena istraživanja, Marulićev trg 19, 10.000 Zagreb, Hrvatska.

privlačila stanovništvo (npr. Vučedolska kultura iz eneolita), te bila poprištem ključnih povijesnih zbivanja, koji su usmjeravali ne samo demografski, već i svekoliki razvoj kraja. Čestim i intenzivnim migracijama, potaknutim povijesnim događanjima (naročito od 14. stoljeća) kadšto su, za vrlo kratko vrijeme, određivane nove silnice ukupnom demografskom razvoju; i to u kretanju stanovništva, prirodnoj dinamici i razvoju strukturnih značajki.

Stanovništvo Istočne Hrvatske se razvijalo u uvjetima stalnih sučeljavanja različitih naroda, kultura i svjetova. Brojne su osvajačke vojske pohodile ovaj prostor. Za njima su, ili ispred njih išle tisuće ljudi natjeranih u zbjeg i progonstvo. Gospodarska je osnovica kraja, čestim ratnim pustošenjima degradirana, a društvene prilike dovedene u anarhično i kaotično stanje. Sve je to, dakako, imalo odraza na ukupan demografski razvoj kraja.

Iako se suvremeno razdoblje u razvoju stanovništva Istočne Hrvatske odlikuje stalnim porastom ukupnoga broja stanovnika, populacijska dinamika sve više stagnira i slabi. Najveći dio kraja depopulira (seoska naselja), prisutna je diferenciranost prirodne dinamike, a demografske strukture sve više poprimaju neprirodna obilježja. Sve je to povezano s izrazitom prostornom polariziranošću, naročito između urbanih i ruralnih područja.

Istočna je Hrvatska tipičan imigracijsko-emigracijski prostor. Nakon više stoljeća stalnih izmjena pučanstva, izazvanih ratovima i političkom nestabilnošću, pri čemu su doseljavanja ipak bila dominantna, od 60-tih godina ovoga stoljeća nastupa razdoblje prvog jačeg odljeva stanovništva. Iako je useljavanje nastavljeno i dalje, njegovo je značenje sve više slabilo pred dinamikom iseljavanja, te lokalnim kretanjima izazvanih urbanizacijom.

U sklopu velikih prostornofunkcionalnih dijelova Hrvatske i u odnosu prema njima, Istočna se Hrvatska ne ističe posebno niti veličinom niti brojem stanovnika. Čineći 20 % površine i nešto manje od 19 % stanovništva Hrvatske, sa relativnom gustoćom naseljenosti od 80,4 stan/km² (1991., 11 090 km² i 892 035 stanovnika) istočnohrvatski se kraj odlikuje naglašenom individualnošću prema drugim makroregionalnim sastanicama Hrvatske, što je odraza imalo i na demografsko-naseobinski razvoj prostora.

Negativni demografski procesi su u najnovijem periodu (domovinski obrambeni rat 1991–1995. i još nesredeno poraće) još više produbljeni. Ratnim su zbivanjima izvršena velika materijalna i ljudska razaranja, pokrenuti su deseci tisuća ljudi nesrpske narodnosti u progonstvo. Time su izazvane teške demografske promjene. Njihove prave razmjere osjetit ćemo tek u godinama koje dolaze (detaljnije u S. Šterc i N. Pokos, 1993.).

Prvi je valjani, opći i sveobuhvatan popis stanovništva u nas obavljen 31. listopada 1857. godine. Nakon njega je, do danas, izvršeno 13 popisa pučanstva, rezultati kojih su objavljeni u službenim statističkim publikacijama. Iako postoje stanoviti problemi glede usporedivosti podataka iz pojedinih popisa (nejednaki kritični trenutak popisa, te kriteriji »de iure« i »de facto« broja stanovništva), njih se uglavnom ne smatra ograničavajućima pri davanju konačne ocjene o dinamici stanovništva Istočne Hrvatske.

Tab. 1. Kretanje broja i pokazatelj promjene stanovništva Istočne Hrvatske 1857–1948.

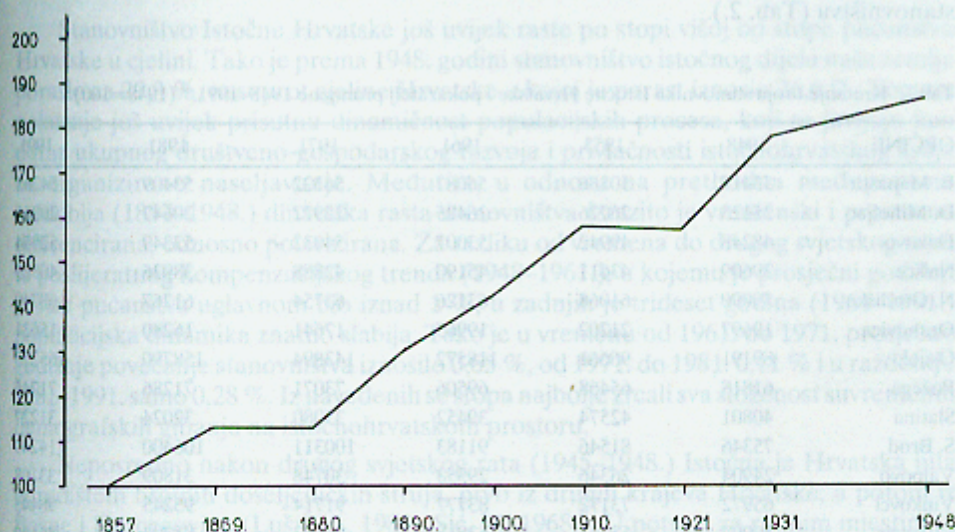
Godina popisa	Broj stanovnika	Indeks prema prethodnom popisu (lančani pokazatelj)	Prosječni godišnji porast (pad) u odnosu na prethodni popis (u %)	Bazni indeks (1857=100)
1857.	371 034	–	–	100
1869.	418 098	112,7	1,06	112,7
1880.	416 374	99,6	-0,40	112,2
1890.	484 298	115,8	1,58	130,0
1900.	530 361	110,0	1,00	142,9
1910.	587 850	110,8	1,08	158,4
1921.	584 699	99,5	-0,50	157,6
1931.	660 801	113,0	1,30	178,1
1948.	689 894	104,4	0,26	185,9

Izvor: Korenčić, M. Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971.

Djela JAZU. Knjiga 54. Zagreb, 1979.

U razdoblju je, od prvog popisa 1857. do 1948. godine, stanovništvo Istočne Hrvatske poraslo od 371 034 na 689 894, odnosno za nešto više od 300 000 ili 85,9 %. Tijekom cjelokupnog 90-godišnjeg razdoblja (1857–1948.) zabilježena su samo dva perioda s padom ukupnog broja stanovnika. Prvi je bio između 1869. i 1880., a drugi između 1910. i 1921. godine. Prosječni je godišnji pad stanovništva u tim razdobljima

INDEKS (1857= 100)

Sl. 1. Pokazatelj kretanja stanovništva Istočne Hrvatske 1857–1948. godine (1857=100)

Fig. 1 Indicator of the movements of the population of Eastern Croatia 1857–1948 (1857=100)

bio manji od 0,5 %. Nesumljivo je tada najviše došao do izražaja utjecaj ratnih (1914–1918.) i drugih katastrofičnih (ne)prilika, poput epidemija kolere i gripe. Relativno visoki prosječni godišnji porast pučanstva Istočne Hrvatske do 1910. godine rezultat je visokih stopa prirodnoga priraštaja, te pozitivne migracijske bilance. Za to je doba značajno doseljavanje hrvatskog, njemačkog, mađarskog, rusinskog, slovačkog, ukrajinskog i drugog stanovništva, koje je od druge polovice 19. stoljeća privučeno gospodarskim potencijalom kraja (Gelo, J. 1987.).

Nakon pada stanovništva uvjetovanog ratnim zbivanjima u prvom svjetskom ratu, te poslijeratne emigracije dijela njemačke i mađarske populacije, broj stanovnika ponovno znatnije raste nakon 1921. godine. Posljedica je to bila intenzivnih kolonizacija 20-tih godina ovoga stoljeća u novoj državi (Laušić, A. 1989.).

Dinamičniji je razvoj pučanstva Istočne Hrvatske ponovno prekinut drugim svjetskim ratom (1941–1945.). Ratni su demografski gubici ublaženi poslijeratnim kompenzacijskim trendom, te novim naseljavanjima (1945–1948.), uglavnom iz pasivnih (dinarskih) predjela Hrvatske i Bosne i Hercegovine (Laušić, A. 1989.).

Nakon drugog svjetskog rata, a naročito od 1953. godine, dinamika stanovništva Istočne Hrvatske više ne doseže ritam i intenzitet iz prethodnih razdoblja. Ta se činjenica najbolje ogleda kroz prosječni godišnji (po)rast broja stanovnika. U zadnjih je 30-tak godina on manji od 1 % godišnje.

KRETANJE BROJNOSTI STANOVNIŠTVA 1948–1991. GODINE

Nakon višestoljetnog vrlo dinamičnog i remećenog populacijskog razvoja nastupa razdoblje (1948–1991.) u kojemu se otkrivaju znatnije razlike u ritmu porasta stanovništva (Tab. 2.).

Tab. 2. Kretanje broja stanovnika Istočne Hrvatske i pokazatelj promjene 1948–1991. * (1948=100)

OPĆINE	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
B. Manastir	53417	50866	56087	56322	53409	54265
D. Miholjac	25125	26726	26425	22972	20647	20365
Dakovo	48248	49942	53007	54032	52349	52954
Našice	39609	43611	45190	42888	38936	40829
N. Gradiška	59090	61068	63126	63754	61267	60749
Orahovica	19697	21202	19965	17641	16280	15631
Osiijek	89191	96661	118572	143894	158790	165253
Požega	61818	65468	69506	73071	71286	71745
Slatina	40801	42574	39452	35080	32024	31227
S. Brod	75346	81546	91183	100311	106400	114249
Valpovo	24904	26346	29353	30748	31809	33108
Vinkovci	65972	73172	83777	91714	95245	98445
Vukovar	50002	53261	63818	76602	81203	84189
Županju	36674	40748	45960	49107	48001	49026
Istočna Hrvatska	689894	733190	805421	858136	867646	892035
Hrvatska	3779858	3936022	4159696	4426221	4601469	4784265

OPĆINE	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
B. Manastir	100	95,2	105,0	105,4	99,9	101,6
D. Miholjac	100	106,4	105,2	91,4	82,2	81,1
Đakovo	100	103,5	109,9	112,0	108,5	109,8
Našice	100	110,1	114,1	108,3	98,3	103,1
N. Gradiška	100	103,3	106,8	107,9	103,7	102,8
Orahovica	100	107,6	101,4	89,6	82,7	79,4
Osijek	100	108,4	132,9	161,3	178,0	185,3
Požega	100	105,9	112,4	118,2	115,3	116,1
Slatina	100	104,3	96,7	86,0	78,5	76,5
S. Brod	100	108,2	121,0	133,1	141,2	151,6
Valpovo	100	105,8	117,9	123,5	127,7	132,9
Vinkovci	100	110,9	127,0	139,0	144,4	149,2
Vukovar	100	106,5	127,6	153,2	162,4	168,4
Županija	100	111,1	125,3	133,9	130,9	133,7
Istočna Hrvatska	100	106,3	116,7	124,4	125,8	129,3
Hrvatska	100	104,1	110,0	117,1	121,7	126,6

* – Radi se o bivšim općinama, prema teritorijalnom ustrojstvu do 1993. godine.

Izvor: Korenčić, M. Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971. Djela JAZU. Knjiga 54. Zagreb, 1979.
 Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. Stanovništvo po općinama i zajednicama općina. Dokumentacija 501. RZSRH. Zagreb, 1982.
 Popis stanovništva 1991. Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima. Dokumentacija 881. RZSRH. Zagreb, 1992.

Stanovništvo Istočne Hrvatske još uvijek raste po stopi višoj od stope pučanstva Hrvatske u cjelini. Tako je prema 1948. godini stanovništvo istočnog dijela naše zemlje poraslo za 29,3 %, nasuprot cjeline Hrvatske u kojoj je porast iznosio 26,6 %. To nam pokazuje još uvijek prisutnu dinamičnost populacijskih procesa, koji se javljaju kao odraz ukupnog društveno-gospodarskog razvoja i privlačnosti istočnohrvatskog kraja za organizirano naseljavanje. Međutim, u odnosu na prethodna međupopisna razdoblja (1857–1948.) dinamika rasta stanovništva izrazito je vremenski i prostorno diferencirana, odnosno polarizirana. Za razliku od vremena do drugog svjetskog rata, te poslijeratnog kompenzacijskog trenda (1948–1961.), u kojemu je prosječni godišnji porast pučanstva uglavnom bio iznad 1 %, u zadnjih je trideset godina (1961–1991.) populacijska dinamika znatno slabija. Tako je u vremenu od 1961. do 1971. prosječno godišnje povećanje stanovništva iznosilo 0,65 %, od 1971. do 1981. 0,11 % i u razdoblju 1981–1991. samo 0,28 %. Iz navedenih se stopa najbolje zrcali sva složenost suvremenih demografskih gibanja na istočnohrvatskom prostoru.

Neposredno nakon drugog svjetskog rata (1945–1948.) Istočna je Hrvatska bila određitem brojnih doseljeničkih struja, prvo iz drugih krajeva Hrvatske, a potom iz Bosne i Hercegovine (Lušić, A. 1989., Sić, M. 1968.). U potrazi za radnim mjestima i zemljom pučanstvo se, naročito iz prisavskih općina Bosne i Hercegovine, te prekodunavskih općina Vojvodine, prelijevalo u Istočnu Hrvatsku, koja je imala goleme razvojne mogućnosti. Posebno u tome smislu veliko značenje imaju brojčano jake imigracijske struje siromašnog, ali mladog stanovništva. One su u znatnoj mjeri deter-

minirale daljnji demografski razvoj kraja, odražujući se na prirodno kretanje, na dinamiku nataliteta, te na vitalnost stanovništva (Sić, M. 1968.).

Međutim, u novijem je razdoblju (u zadnjih 30-tak godina), najvećma pod utjecajem izmijenjenih razvojnih tendencija, došlo do promjena u populacijskoj dinamici. One su odraz prostornih razlika, zatim pogoršanja prirodne dinamike, te jačanja iseljavanja. Znatniju dinamiku zadržavaju samo gradska i prigradska naselja. Nesumljiva posljedica takvoga trenda jest prostorni prerazmjesta stanovništva, pri čemu se urbanizacija i deruralizacija javljaju kao dominantni razvojni procesi.

Analiziramo li prostornu diferenciranost navedenih procesa, uočavamo da su polovi rasta (pada) broja stanovnika bivše općine Osijek (1948–1991., porast od 85,3 %), odnosno Slatina (1948–1991., pad od –23,5 %). Sličan je odnos bio i u svim poslijeratnim međupopisnim razdobljima. U navedenom su periodu samo bivša donjomiholjačka, slatinska i orahovička općina imale pad broja stanovnika, te u isto vrijeme i najjače demografsko pražnjenje. S druge su strane, sve općine s jakim gradskim središtima, imale jače izražen porast pučanstva, poput Slavenskog Broda (52 %), Vinkovaca (49 %) i Vukovara (68 %).

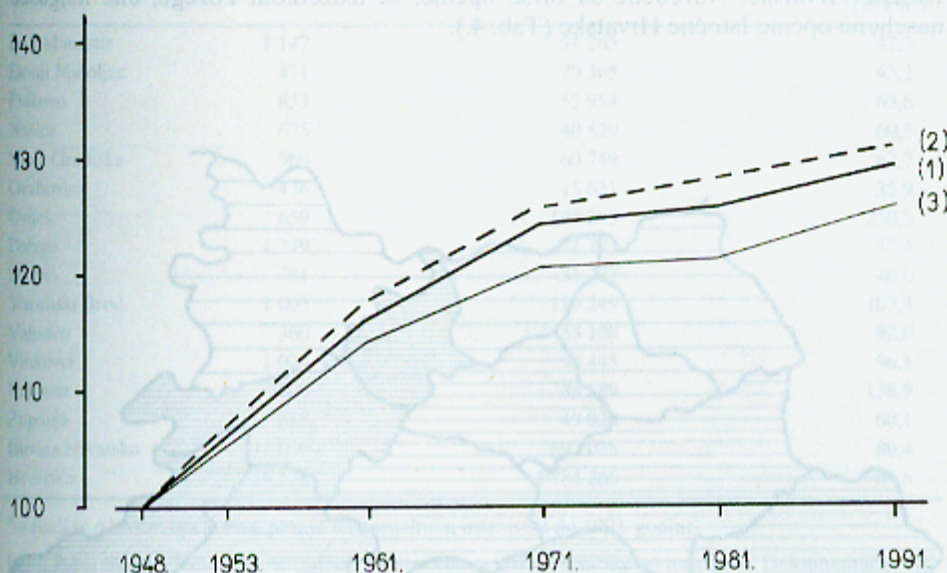
Za daljnju ocjenu dinamike stanovništva Istočne Hrvatske nužno je promotriti kretanje broja stanovnika Istočnohrvatske ravnice (pravi panonski prostor) i Slavenskog brdsko-kotlinskog prostora. Relativna heterogenost prirodnih osobina i homogenost povijesnih zbivanja, umnogome su odredili ukupan demografski razvoj tih dijelova Istočne Hrvatske. U poslijeratnom je razdoblju, stanovništvo Istočnohrvatske ravnice poraslo za 30,7 %, a Slavensko brdsko-kotlinskog prostora za 25,7 % (Tab. 3). Stopa porasta stanovništva Istočnohrvatske ravnice je veća, ne samo od stope porasta pučanstva makroregije, već i od hrvatskog prosjeka. Iz takvog se kretanja dađe nazrijeti različitost gospodarske i društvene dinamike, pri čemu je na razvoj stanovništva neosporno veći utjecaj ostvarila veća urbaniziranost istočnog ravničarskog prostora, negoli zapadnog gorskog pojasa Istočne Hrvatske.

Tab. 3. Kretanje broja stanovnika Istočne Hrvatske i njezinih glavnih dijelova 1948–1991. (1948=100)

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Istočna Hrvatska	689894	733190	805421	858136	867646	892035
Istočnohrvatska ravnica	493640	525108	581606	621000	628693	645292
Slavenski brdsko-kotlinski kompleks	196254	208082	223815	237136	238953	246743
Istočna Hrvatska	100	106,3	116,7	124,4	125,8	129,3
Istočnohrvatska ravnica	100	106,4	117,8	125,8	127,4	130,7
Slavenski brdsko-kotlinski kompleks	100	106,0	114,0	120,8	121,8	125,7

Izvor: Kao tablica 2.

INDEKS (1948 = 100)

Sl. 2. Pokazatelj kretanja stanovništva Istočne Hrvatske (1), te njezinih zemljopisnih sastavnica: Istočnohrvatske ravnice (2) i Slavanskog brdsko-kotlinskog kompleksa (3) 1948–1991. godine (1948=100)

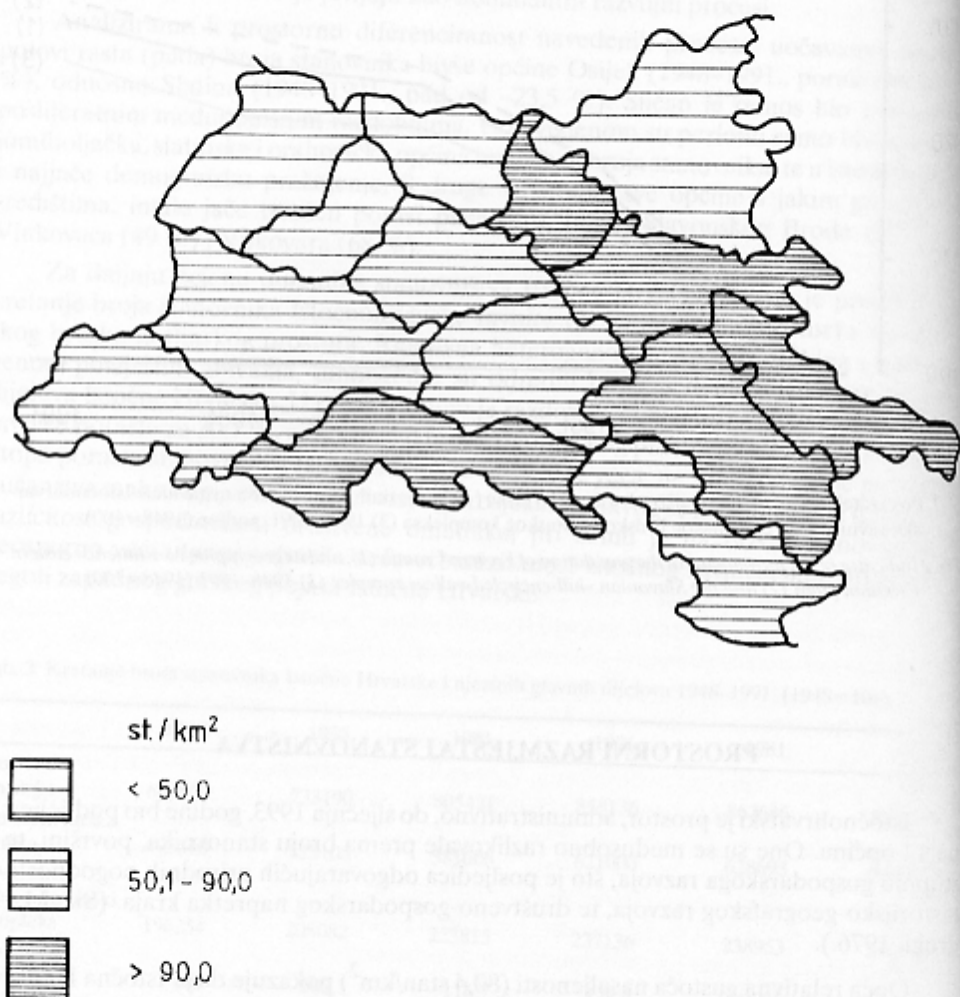
Fig. 2 Indicator of the movements of the population of Eastern Croatia (1), and its geographic constituents: eastern Croatian plain (2) and the Slavonian »hill-encircled-valleys« complex (3) 1948–1991 (1948=100)

PROSTORNI RAZMJESTA J STANOVNIŠTVA

Istočnohrvatski je prostor, administrativno, do siječnja 1993. godine bio podijeljen na 14 općina. One su se međusobno razlikovale prema broju stanovnika, površini, te stupnju gospodarskoga razvoja, što je posljedica odgovarajućih prirodnih pogodnosti, historijsko-geografskog razvoja, te društveno-gospodarskog napretka kraja. (Sić, M. i drugi, 1976.).

Opća relativna gustoća naseljenosti ($80,4 \text{ stan/km}^2$) pokazuje da je Istočna Hrvatska tek neznatno rjeđe naseljena od cjelokupnog državnog prostora Hrvatske. Raspon se gustoće naseljenosti kreće od $35,9 \text{ stan/km}^2$ (bivša općina Orahovica) do $250,8 \text{ stan/km}^2$ (bivša općina Osijek). Svega je pet bivših općina makroregije imalo 1991. opću gustoću naseljenosti veću od istočnohrvatskog i hrvatskog prosjeka (Osijek, Slavonski Brod, Valpovo, Vinkovci i Vukovar). Samo su dvije općine Istočne Hrvatske imale više od 100 000 stanovnika. To su bile Osijek i Slavonski Brod sa ukupno 279 502 žitelja ili 31,3 % od ukupnog pučanstva makroregije. Ako im se pridruže još tri općine s relativno

većim brojem stanovnika: Vinkovci (98 445), Vukovar (84 189) i Požege (71 745), onda možemo reći da na manje od polovice teritorija živi više od polovice stanovništva Istočne Hrvatske. Navedene su bivše općine, sa izuzetkom Požege, bile najgušće naseljene općine Istočne Hrvatske (Tab. 4).

Sl. 3. Kartogram bivših općina Istočne Hrvatske prema općoj (relativnoj) gustoći naseljenosti 1991. godine
 Fig. 3 Cartogram of the former communes (municipalities) in Eastern Croatia according to general (relative) population density in 1991

Tab. 4. Općine* Istočne Hrvatske prema površini, broju stanovnika, te općoj gustoći naseljenosti 1991. godine

Općine:	Površina u km ²	Broj stanovnika	Gustoća (st/km ²)
Beli Manastir	1 147	54 265	47,3
Donji Miholjac	471	20 365	43,2
Dakovo	833	52 954	63,6
Našice	675	40 829	60,5
Nova Gradiška	969	60 749	62,7
Orahovica	436	15 631	35,9
Osijek	659	165 253	250,8
Požega	1 249	71 745	57,4
Slatina	781	31 227	40,0
Slavonski Brod	1 065	114 249	107,3
Valpovo	360	33 108	92,0
Vinkovci	1 024	98 445	96,1
Vukovar	606	84 189	138,9
Županja	815	49 026	60,1
Istočna Hrvatska	11 090	892 035	80,4
Hrvatska	56 538	4 784 265	84,6

* – Radi se o bivšim općinama, prema teritorijalnom ustrojstvu do 1993. godine.

Izvor: Popis stanovništva 1991. Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima. Dokumentacija 881. RZSRH. Zagreb, 1992.

Promatrajući razmještaj i gustoću naseljenosti prema glavnim dijelovima makroregije, uočavamo izrazitu neravnomjernost. Dok u Istočnohrvatskoj ravnici živi preko 70 % stanovništva, Slavonski brdsko-kotlinski prostor naseljava tek svaki četvrti žitelj Istočne Hrvatske (27,7 %), što je posljedica geografskih obilježja i povijesnog nasljeđa prostora. Najviše stanovnika živi u istočnom dijelu prostora (podunavsko-posavski kraj), u kojemu u pet bivših općina (Beli Manastir, Osijek, Vukovar, Vinkovci i Županja) obitava više od 50 % pučanstva Istočne Hrvatske. Zatim slijede posavsko-požeški (Nova Gradiška, Požega i Slavonski Brod) sa 27,7 % stanovništva, podravski (Slatina, Orahovica, Donji Miholjac i Valpovo) sa 11,2 %, te središnji, našičko-dakovački kraj sa 10,5 % stanovništva Istočne Hrvatske.

Ovakav se prostorni razmještaj pučanstva odrazio i na opću relativnu gustoću naseljenosti. Najgušće je naseljen ravničarski, podunavsko-posavski kraj sa 106,1 stan/km², a najrjeđe podravski sa svega 49 stan/km². Ispodprosječnu napučenost imaju i gorski, posavsko-požeški (75,2 stan/km²), te središnji, našičko-dakovački kraj (62,2 stan/km²).

TEMELJNI DEMOGRAFSKI POKAZATELJI POLARIZACIJE URBANIH I RURALNIH PODRUČJA

Kako smo već istaknuli, Istočna je Hrvatska u poslijeratnom razdoblju (1948–1991.) imala pozitivno kretanje stanovništva (porast od 29,3 %). Međutim, ono je prostorno izrazito polarizirano, s jedne strane, između pojedinih homogenih geograf-

skih cjelina, a s druge strane, između gradskih i seoskih područja. Time se u najboljoj mjeri odražavaju regionalne različitosti ukupnih društveno-gospodarskih i demografsko-nascobinskih procesa. Naročito je u tome smislu značajno i znakovito diferencijalno kretanje stanovništva gradskih i ostalih naselja (Tab. 5).

Tab. 5. Kretanje gradskog* stanovništva Istočne Hrvatske 1948–1991. godine

Popisne godine	STANOVNIŠTVO			
	Ukupno	Gradsko	Ostalo	% gradsko u ukupnom
1948.	689 894	153 730	536 164	22,3
1953.	733 190	174 451	558 739	23,8
1961.	805 421	219 129	586 292	27,2
1971.	858 136	283 789	574 347	33,1
1981.	867 646	322 885	544 761	37,2
1991.	892 035	357 035	535 000	40,0

* – Pod kategorijom »gradsko stanovništvo« podrazumijeva se stanovništvo općinskih središta, prema teritorijalnom ustroju iz 1991. godine.

Izvor: Korenčić, M. Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971. godine.

Djela JAZU. Knjiga 54. Zagreb, 1979.

Popis stanovništva 1981. Tablogrami po naseljima. RZSRH. Zagreb, 1982.

Popis stanovništva 1991. Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima. Dokumentacija 88. RZSRH. Zagreb, 1992.

Tab. 6. Indeksi kretanja gradskog stanovništva Istočne Hrvatske 1948–1991. (1948=100)

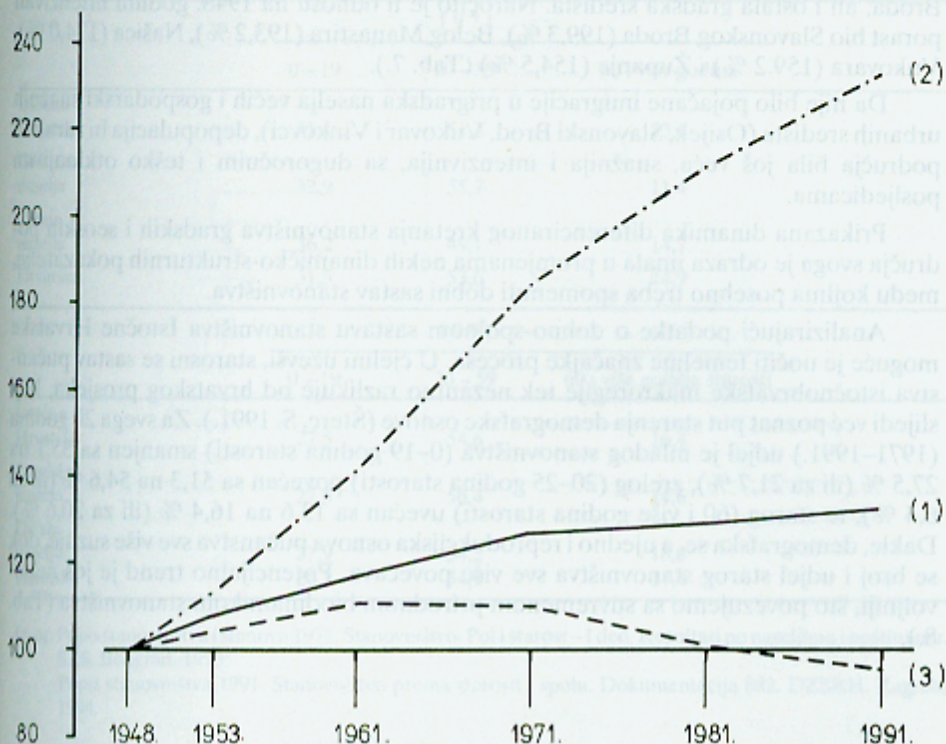
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Ukupno stanovništvo	100	106,3	116,7	124,4	125,8	129,2
Gradsko stanovništvo	100	113,5	142,5	184,6	210,0	232,2
Ostalo stanovništvo	100	104,2	109,3	107,1	101,6	99,2

Izvor: Tab. 5.

Stanovništvo je gradskih naselja, u spomenutom razdoblju, poraslo za 132,2 %, a stanovništvo je ostalih naselja palo za 0,2 %. Navedeni nam podaci pokazuju visok stupanj intenzivnosti i dinamičnosti rasta stanovništva urbanih područja, pri čemu doseljavanja (migracije selo-grad) imaju vodeće značenje (Tab. 6).

Iako je Istočna Hrvatska tradicionalni agrarni prostor, pa je kao takva bila određena brojnih kolonizatora i kolonista od 50-tih godina ovoga stoljeća, sa jačanjem industrije, agrarna preseljavanja počinju jenjavati, te ih zamjenjuju preseljavanja sa sela u grad (Vresk, M. 1988.). Otvaranje novih radnih mjesta u industriji i drugim uslužnim djelatnostima sekundarnog i tercijarnog sektora, a koja su mahom bila

INDEKS (1948 = 100)

Sl. 4. Pokazatelj kretanja ukupnog (1), gradskog (2) i ostalog (3) stanovništva Istočne Hrvatske 1948–1991 (1948=100)

Fig. 4 Indicator of the movements of the population in total (1), urban (2) and other (3) population of Eastern Croatia 1948–1991 (1948=100)

koncentrirana u gradovima i u njihovoj najbližoj okolici, pospješilo je napuštanje poljoprivrede kao djelatnosti, a potom i napuštanje sela kao mjesta življenja.

Navedeno je izazvalo brojne i duboke poremećaje u demografskom razvoju. Došlo je do prostornog preraspmještaja stanovništva makroregije, pri čemu je ključno značenje imala sve jača koncentracija stanovništva u gradska naselja, a sve izraženiji odljev pučanstva iz ruralnih sredina (Vresk, M. 1988.).

Godine je 1991. u 14 bivših općinskih (gradskih) središta Istočne Hrvatske živjelo 40 % (357 035 stan.) stanovništva kraja. U odnosu na prvi poslijeratni popis, stanovništvo se gradskih naselja više negoli udvostručilo (1948., 153 730 stan. ili 22,3 %). U isto se vrijeme broj stanovnika seoskih naselja smanjio (–0,2 %).

Depopulacija je ruralnih područja Istočne Hrvatske započela još 60-tih godina ovoga stoljeća, sa snažnim industrijskim razvojem. Paralelno je tekla pojačana koncen-

tracija stanovništva u gradove, naročito regionalne centre, poput Osijeka i Slavonskog Broda, ali i ostala gradska središta. Naročito je u odnosu na 1948. godinu intenzivan porast bio Slavonskog Broda (199,3 %), Belog Manastira (193,2 %), Našica (174,0 %), Vukovara (159,2 %) i Županje (154,5 %) (Tab. 7.).

Da nije bilo pojačane imigracije u prigradska naselja većih i gospodarski snažnih urbanih središta (Osijek, Slavonski Brod, Vukovar i Vinkovci), depopulacija bi ruralnih područja bila još veća, snažnija i intenzivnija, sa dugoročnim i teško otklonjivim posljedicama.

Prikazana dinamika diferenciranog kretanja stanovništva gradskih i seoskih područja svoga je odraza imala u promjenama nekih dinamičko-strukturnih pokazatelja, među kojima posebno treba spomenuti dobni sastav stanovništva.

Analizirajući podatke o dobno-spolnom sastavu stanovništva Istočne Hrvatske moguće je uočiti temeljne značajke procesa. U cjelini uzevši, starosni se sastav pučanstva istočnohrvatske makroregije tek neznatno razlikuje od hrvatskog prosjeka, koji slijedi već poznat put starenja demografske osnove (Šterc, S. 1991.). Za svega 20 godina (1971–1991.) udjel je mladog stanovništva (0–19 godina starosti) smanjen sa 35,1 na 27,5 % (ili za 21,7 %), zrelog (20–25 godina starosti) povećan sa 51,3 na 54,6 % (ili za 6,4 %), te starog (60 i više godina starosti) uvećan sa 13,6 na 16,4 % (ili za 20,6 %). Dakle, demografska se, a ujedno i reprodukcijaska osnova pučanstva sve više suzuje, dok se broj i udjel starog stanovništva sve više povećava. Potencijalno trend je još nepovoljniji, što povežujemo sa suvremenom prirodnom biodinamikom stanovništva (Tab. 8.).

Tab. 7. Pokazatelj promjene gradskog i ostalog stanovništva Istočne Hrvatske 1948–1991. (1948=100) po bivšim općinama.

Općine:	Gradska naselja		Ostala naselja	
	1948.	1991.	1948.	1991.
Beli Manastir	100	193,2	100	88,3
Donji Miholjac	100	57,4	100	64,8
Đakovo	100	128,5	100	82,9
Našice	100	174,0	100	89,0
Nova Gradiška	100	146,3	100	88,5
Orahovica	100	143,9	100	63,1
Osijek	100	110,3	100	153,6
Požega	100	121,5	100	95,2
Slatina	100	133,4	100	55,2
Slavonski Brod	100	199,3	100	103,2
Valpovo	100	111,9	100	118,4
Vinkovci	100	105,3	100	129,4
Vukovar	100	159,2	100	120,7
Županja	100	154,5	100	115,9

Tab. 8. Velike dobne skupine stanovništva Istočne Hrvatske 1971. i 1991. godine (u %).

	1971.		
	0 – 19	20 – 59	60 i više godina
Istočna Hrvatska	35,1	51,3	13,6
Gradska naselja	32,9	55,7	11,4
Ostala naselja	36,2	49,1	14,7
Hrvatska	31,5	53,6	14,9
	1991.		
	0 – 19	20 – 59	60 i više godina starosti
Istočna Hrvatska	27,5	54,6	16,4
Gradska naselja	27,5	56,4	14,6
Ostala naselja	27,9	54,2	18,0
Hrvatska	26,2	54,9	17,4

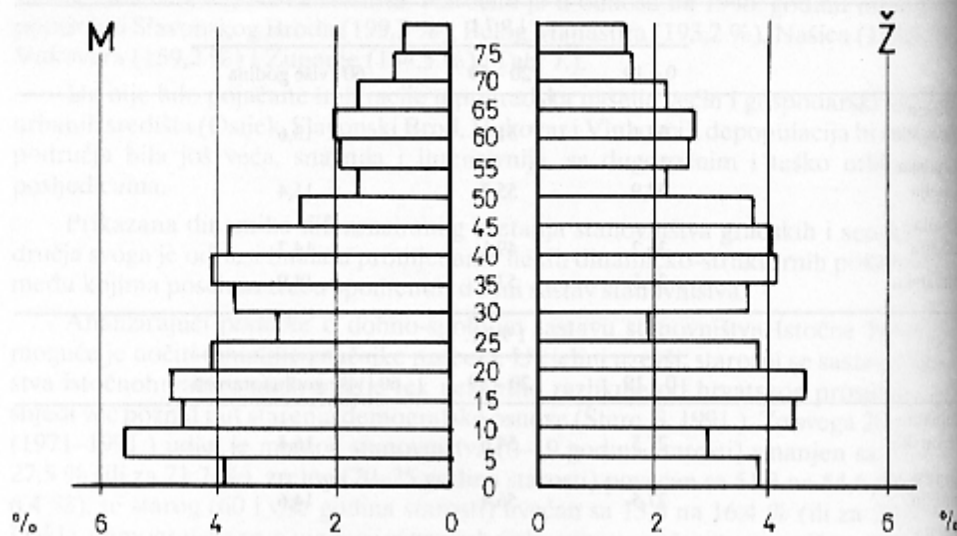
Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971. Stanovništvo, Pol i starost – I deo. Rezultati po naseljima i opštinama. SZS, Beograd, 1973.
Popis stanovništva 1991. Stanovništvo prema starosti i spolu. Dokumentacija 882. DZSRH, Zagreb, 1994.

Na starosni je sastav pučanstva Istočne Hrvatske nesumljivo bio jak utjecaj ratnih i poratnih prilika nakon 1918., odnosno 1945. godine. Stradanja su tijekom svjetskih ratova, te brojne kolonizacije neposredno nakon njih, ostavila duboke tragove u razvoju dobno-spolnog sastava stanovništva. Unatoč poslijeratnom kompenzacijskom trendu, te doseljavanju pretežno mladog i zrelog tj. radno i reprodukcijski najspособnijeg stanovništva, starenje demografske mase nije zaustavljeno, već naprotiv produbljeno. Naročito su znakovite produbljene razlike između sela i grada. Seoske su sredine, koje su nekada činile temelj reprodukcije pučanstva, sve više suočene s problemom proste biološke obnove. Dok je udjel mladih u ruralnim sredinama smanjen (1971–1991.) za čak 23 %, udjel starih je povećan za više od 20 %. Na taj je način svaki peti čovjek na selu u Istočnoj Hrvatskoj stariji od 60 godina. S druge su strane, urbana područja i pored negativnog trenda – smanjenje udjela mladih za 16,4 %, te povećanja udjela starih za 28 %, zadržala razmjerno povoljnu dobnu strukturu.

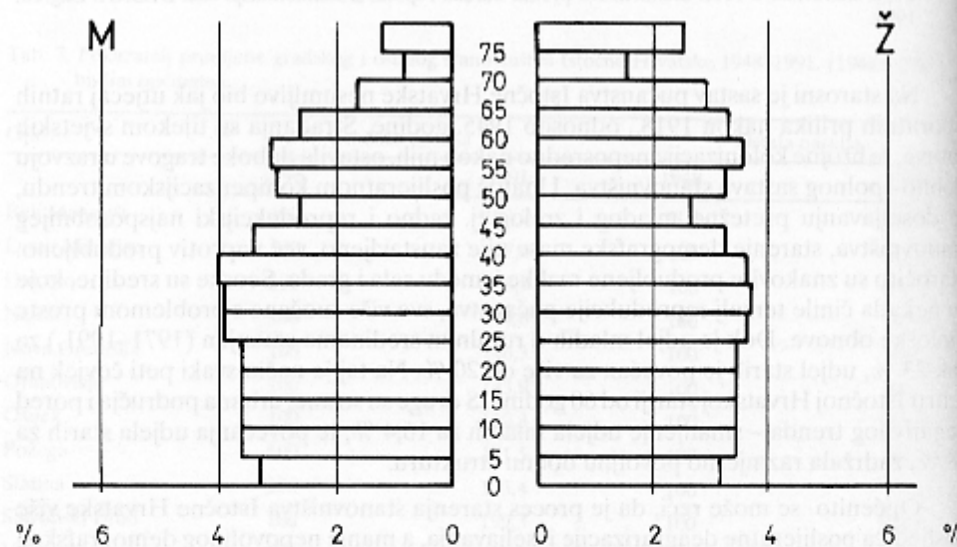
Općenito se može reći, da je proces starenja stanovništva Istočne Hrvatske više posljedica poslijeratne deagrarizacije i iseljavanja, a manje nepovoljnog demografskog razvoja prije drugog svjetskog rata.

Jedan od istaknutijih pokazatelja polariziranog demografskog razvoja, te društveno-gospodarske preobrazbe Istočne Hrvatske jest smanjenje udjela poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu makroregije (Tab. 9.).

1971.

1991.

Sl. 5. »Piramida« dobnno-spolnog sastava stanovništva Istočne Hrvatske 1971. i 1991. godine

Fig. 5 A »pyramid« of the age-sex structure of the population in Eastern Croatia in 1971 and 1991

Tab. 9. Udjel poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu Istočne Hrvatske 1981. i 1991. godine.

Općine	1981. (%)	1991. (%)
Beli Manastir	23,3	15,8
Donji Miholjac	34,2	21,6
Đakovo	28,6	21,5
Našice	22,6	13,9
Nova Gradiška	26,0	15,9
Orahovica	21,3	26,2
Osijek	7,2	4,1
Požega	26,2	17,3
Slatina	33,3	26,4
Slavonski Brod	16,1	10,2
Valpovo	12,1	8,3
Vinkovci	19,8	13,6
Vukovar	15,7	11,0
Županja	30,4	21,3
Istočna Hrvatska	19,6	13,2

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. Stanovništvo po općinama i zajednicama općina. Dokumentacija 501. RZSRH, Zagreb, 1982.

Statistički ljetopis Republike Hrvatske. DZSRH, Zagreb, 1993.

Samo je u zadnjem međupopisnom razdoblju (1981–1991.) broj i udjel poljoprivrednog stanovništva smanjen za trećinu, ali je on još uvijek, s obzirom na tradicionalne agrarne značajke kraja, veći od hrvatskog prosjeka (Istočna Hrvatska 13,2 %, Hrvatska 9,1 %). Dok se 1948. godine svaki četvrti aktivni stanovnik (24,2 %) Istočne Hrvatske bavio poljoprivredom, danas je taj broj gotovo prepolovljen. Intenzitet je industrijalizacije i urbanizacije nesumljivo utjecao na promjene u kretanju poljoprivrednog stanovništva. Deagrarizacija je najsnažnija u onim općinama, koje imaju veće centre rada, te veće mogućnosti zapošljavanja (Vresk, M. 1988.). U njima je smanjenje poljoprivrednog stanovništva veće od 30 % (npr. Osijek –40 %, Slavonski Brod –37 %, Nova Gradiška –39 %).

OPĆE KRETANJE STANOVNIŠTVA

Od svih kretanja što ih razmatra demogeografija najznačajnije je opće ili ukupno kretanje stanovništva i to zato jer uzima u obzir migracijsku bilancu, uspoređujući prirodno i popisno kretanje stanovništva u istome međupopisnom razdoblju. Stoga nas ponajprije zanimaju tipovi općeg kretanja izdvojeni iz odnosa stopa 10-godišnjeg prirodnoga priraštaja i stope popisne promjene. Na taj se način uspoređuju dva bitna demografska kretanja – prirodni priraštaj i prostorna pokretljivost. Ovisno o tome jeli migracijska bilanca pozitivna ili negativna, određujemo egzodusne ili imigracijske značajke prostora (Friganović, M. 1982/83., 1984., 1990., 1992.)

Poznavanje je prirodnoga kretanja stanovništva nužno za ocjenu temeljnih demografskih procesa nekoga prostora. Prirodni se priraštaj javlja kao izraz njegove rodnosti

(nataliteta) i smrtnosti (mortaliteta), te kao odraz stupnja društveno-gospodarskog napretka. Svake će se nenormalne prilike, poput ratova, epidemija i prirodnih katastrofa, vrlo negativno odraziti na prirodni priraštaj. U takvim se okvirima povećava smrtnost, a smanjuje rodost populacije, što izaziva redukciju prirodnoga priraštaja, odnosno, prirodni pad stanovništva (Friganović, M. 1990.).

Možemo istaknuti da Istočnu Hrvatsku u cjelini, u zadnjih 30-tak godina obilježava pozitivna prirodna dinamika stanovništva (više se ljudi rodilo nego što je umrlo). Međutim, u novije su doba, zahvaljujući nekim naslijeđenim odnosima (npr. »bijela kuga«), zamjetni i negativni procesi. Tako je od sredine ovoga stoljeća uočeno naglo smanjenje apsolutnih i relativnih vrijednosti prirodnoga priraštaja (1961–1990. za 60,4 %). Naročito je u tome smislu znakovito posljednje međupopisno razdoblje. U njemu je, poticano izrazitim porastom mortaliteta (1981–1990. za 10,9 %) došlo do drastičnog pada prirodnoga priraštaja stanovništva (za 42 %).

Do 1981. godine sve su općine Istočne Hrvatske imale pozitivnu prirodnu dinamiku pučanstva (Tab. 11). Međutim, sa jačanjem iseljavanja, sa napuštanjem sela i odlaskom u gradove, sa pogoršanjem dobnog sastava stanovništva, došlo je do osiromašenja reprodukcijske osnovice i prirodnoga pada stanovništva u nekim općinama (1990., Beli Manastir, Donji Miholjac, Nova Gradiška, Orahovica i Slatina). Prirodna bi dinamika stanovništva vjerojatno bila i negativnija, da u zadnjih 20-tak godina nisu u fertilno razdoblje (15–49 godina starosti) ušle generacije žena rođene u razdoblju poslijeratnog kompenzacijskog trenda. Danas sasvim argumentirano možemo tvrditi da se Istočna Hrvatska nalazi na granici prirodnoga pada (1990. tek 0,8 promila). Ukoliko se nastavi sadašnji negativan trend, imajući pri tome na umu i poguban utjecaj ratnih zbivanja 1991–1995. na biološku reprodukciju pučanstva, za očekivati je produbljenje negativnog prirodnoga priraštaja, sa dalekosežnim i teško otklonjivim posljedicama po ukupan demografski i gospodarski razvoj i život prostora.

Tab. 10. Prirodno kretanje stanovništva Istočne Hrvatske 1961–1990.

Međupopisno razdoblje	Rodeni	Umrli	Prirodni priraštaj	Rodeni			Umrli			Prirodni priraštaj
				(na 1000 stanovnika)						
1961–1970.	150 104	86 209	63 895	17,5	10,5	7,0			7,0	
1971–1980.	132 964	89 517	43 447	14,7	10,8	3,9			3,9	
1981–1990.	124 613	99 292	25 321	14,0	12,0	2,0			2,0	
1990.										
1961.	83,0	115,2	39,6	80,0	114,3	28,6			28,6	

Izvor: Priopćenje o prirodnom kretanju stanovništva Hrvatske 1961–1990. godine, RZSSRH i RZSRH. Zagreb.

Tab. 11. Prirodni priraštaj stanovništva Istočne Hrvatske 1990. godine po bivšim općinama.

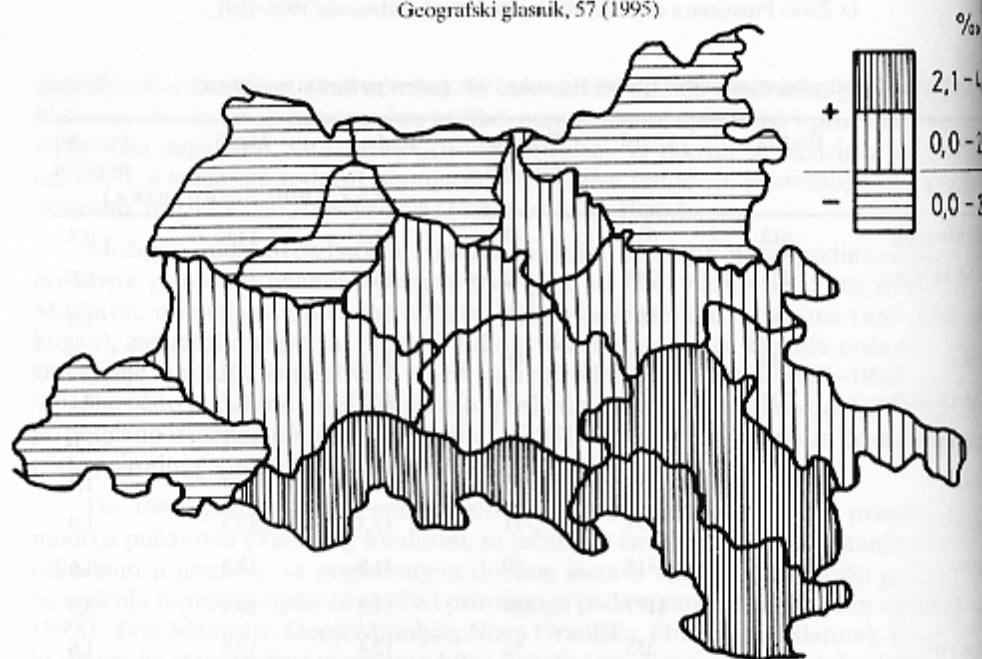
Općine	Rodeni	Umrli	Prirodni priraštaj	Rodeni			Umrli			Prirodni priraštaj
				(na 1000 stanovnika)						
Beli Manastir	613	636	-23	11,3	11,8	-0,5				
Donji Miholjac	255	287	-32	12,5	14,1	-1,6				
Dakovo	697	597	100	13,3	11,4	1,9				
Našice	543	495	48	13,5	12,3	1,2				
Novi Gradiska	728	735	-7	12,0	12,1	-0,1				
Orahovica	188	220	-32	12,1	14,1	-2,0				
Osijek	1875	1712	163	11,4	10,4	1,0				
Požega	948	877	71	13,3	12,3	1,0				
Slatina	368	418	-50	11,8	13,4	-1,6				
Slav. Brod	1611	1177	434	14,3	10,4	3,8				
Valpovo	407	355	52	12,4	10,8	1,6				
Vinkovci	1430	1072	358	14,6	10,9	3,6				
Vukovar	934	871	63	11,1	10,4	0,8				
Županja	645	521	124	13,2	10,7	2,5				
Istočna Hrvatska	11 242	9973	1269	12,6	11,8	0,8				

Izvor: Priopćenje o prirodnom kretanju stanovništva Hrvatske 1990. godine. RZSRH, Zagreb, 1991.

Istočna je Hrvatska u cjelini u posljednjih trideset godina emigracijski prostor (Friganović, M. 1984., Vresk, M. 1988.). Nakon više stotina godina izrazitih imigracijskih značajki, od 60-tih godina ovoga stoljeća nastupa razdoblje iseljavanja nad useljavanjem. Pri tome emigracija postaje jedno od bitnih obilježja suvremenog demografskog razvoja Istočne Hrvatske. Migracijska je bilanca bila i još je uvijek negativna (1961–71.: -11 180, 1971–81.: -33 937, 1981–91.: -932), iako je intenzitet emigracijskih procesa bitno usporen.

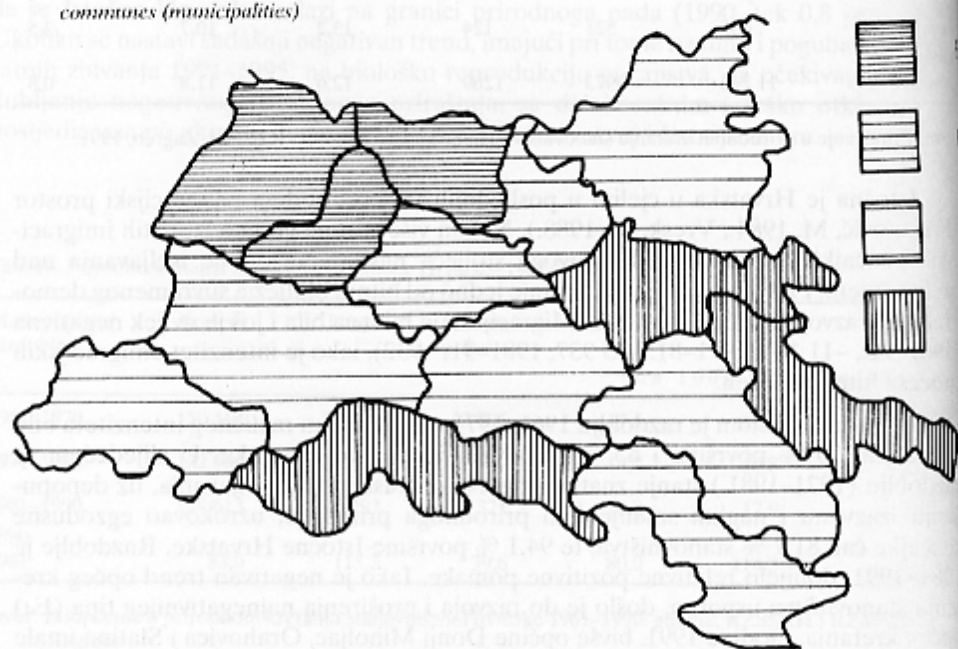
U međupopisnom je razdoblju 1961–1971. emigracijom različitog intenziteta bilo zahvaćeno 79 % površine i 63 % stanovništva Istočne Hrvatske. U slijedećem se razdoblju (1971–1981.) stanje znatno pogoršalo. Nastavak je iseljavanja, uz depopulaciju izazvanu i naglim smanjenjem prirodnoga priraštaja, uzrokovao egzodusne značajke čak 81,7 % stanovništva, te 94,1 % površine Istočne Hrvatske. Razdoblje je 1981–1991. donijelo relativne pozitivne pomake. Iako je negativan trend općeg kretanja stanovništva usporen, došlo je do razvoja i proširenja najnegativnijeg tipa (E4) općeg kretanja. Godine 1991. bivše općine Donji Miholjac, Orahovica i Slatina imale su izumiranje pučanstva (Tab. 12.).

Unatoč svojevrsnom usporavanju negativnih trendova, još je uvijek 2/3 teritorija i više od polovice stanovništva Istočne Hrvatske zahvaćeno emigracijskim i depopulaci-

Sl. 6. Kartogram prirodnog priraštaja stanovništva Istočne Hrvatske 1990. godine po bivšim općinama

Fig. 6 Cartogram of the natural growth of the population in Eastern Croatia in 1990 according to the former communes (municipalities)

Sl. 7. Kartogram općeg kretanja stanovništva Istočne Hrvatske 1961-1971. po bivšim općinama

Fig. 7 Cartogram of general movements of the population in 1961-1971 according to the former communes (municipalities)

jskim procesima različitog intenziteta. Nastavak ruralnog egzodusa, pri tome, bitno umanjuje šanse za demografskom revitalizacijom (obnovom) seoskih sredina, ne samo Istočne Hrvatske, već i Hrvatske u cjelini.

Tab. 12. Promjene udjela tipova općeg (ukupnog) kretanja stanovništva Istočne Hrvatske 1961–1991. godine (u %).

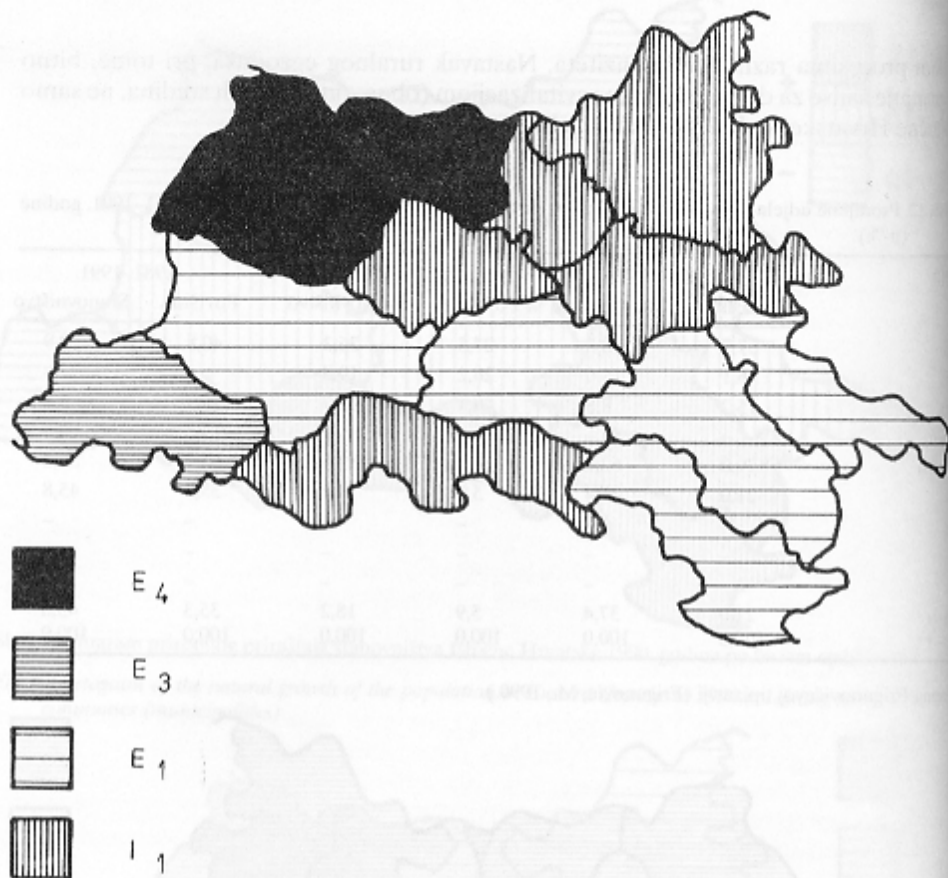
TIP	1961–1971.		1971–1981.		1981–1991.	
	Površina	Stanovništvo	Površina	Stanovništvo	Površina	Stanovništvo
E ₁	57,7	48,8	27,5	36,3	40,8	39,9
E ₂	6,1	5,0	26,2	19,8	–	–
E ₃	15,2	8,8	40,4	25,7	8,7	6,8
E ₄	–	–	–	–	15,2	7,5
E–E ₄	79,0	62,6	94,1	81,8	64,7	54,2
I ₁	21,0	37,4	5,9	18,2	35,3	45,8
I ₂	–	–	–	–	–	–
I ₃	–	–	–	–	–	–
I ₄	–	–	–	–	–	–
I ₁ –I ₄	21,0	37,4	5,9	18,2	35,3	45,8
E–I	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Prema Friganovićevoj tipizaciji (Friganović, M., 1990.).

Sl. 8. Kartogram općeg kretanja stanovništva Istočne Hrvatske 1971–1981. po bivšim općinama

Fig. 8 Cartogram of general movements of the population in Eastern Croatia in 1971–1981 according to the former communes (municipalities)

Sl. 9. Kartogram općeg kretanja stanovništva Istočne Hrvatske 1981–1991. po bivši općinama

Fig. 9. Cartogram of general movements of the population in Eastern Croatia in 1981–1991 according to the former communes (municipalities)

ZAKLJUČAK

Na temelju do sada rečenog, sasvim je jasno, da populacijski razvoj Istočne Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća, pokazuje značajke prostornog preraspještaja stanovništva unutar makroregije, što je odraz diferenciranog demografskog razvoja, bez obzira radi li se o naraslim razlikama između pojedinih većih ili manjih prostornih cjelina, ili pak između urbanih i ruralnih područja.

Možemo, dakle govoriti o izrazitom polarizacijskom populacijskom razvoju, u kojemu se gradska naselja javljaju kao žarišta društveno-gospodarske preobrazbe svoje okolice, te makroregije u cjelini.

Gospodarski je razvoj potaknuo, a kasnije i produbio navedene razlike, izazvavši nekontrolirani ruralni egzodus, te pretjerano naseljavanje stanovništva u gradove. Pri tome je demografsko pražnjenje dijela istočnohrvatskog prostora postala okrutna stvarnost.

Najuočljivija se posljedica takvoga stanja ogleda, unatoč blagom usporavanju negativnih trendova, u pogoršanju demografskih struktura, kao i prirodne dinamike stanovništva.

Iako su u ovome članku prikazani samo neki pokazatelji promjene u dinamici stanovništva Istočne Hrvatske do 1991. godine, ne treba zanemariti posljedice ratne agresije tijekom posljednjih pet godina (1991–1995.) na demografski razvoj. Više tisuća poginulih, ranjenih i nestalih, te nekoliko desetaka tisuća prognanih i izbjeglih iz svojih domova, čine teškom i turobnom stvarnost Istočne Hrvatske. Posredni će demografski gubici biti još veći, a posljedice teže otklonjive. Sve to upućuje na nužnost daljnjeg proučavanja demografskih i narodnosnih posljedica rata i okupacije, te na potrebu osuvremenjenja politike. Poticanjem bi populacijska politika trebala pridonijeti uklanjanju onih zapreka, koje onemogućavaju ili otežavaju stabilan i prirodan demografski razvitak.

LITERATURA

- Friganović, M. (1981.): Stanovništvo Osijeka i njegova područja. Zbornik »Osijek kao polarizacijsko žarište«. JAZU, Osijek, 43–60.
- Friganović, M. (1982.): Teorijski okvir i empirijski pristup demogeografskom razvoju i problemima SR Hrvatske 1971–1981. Radovi 17–18, 21–38.
- Friganović, M. (1984.): Egzodusna područja, (ne)razvijenost i populacijska politika u SR Hrvatskoj. Radovi 19, 29–37.
- Friganović, M. (1990.): Demogeografija – Stanovništvo svijeta. Četvrto izdanje. Školska knjiga, Zagreb.
- Friganović, M. (1992.): Promjene u dinamici stanovništva Hrvatske 1981–1991. kao funkcija urbanizacije. Geogr. glasnik 54, 63–74.
- Friganović, A. M. i Šterc, S. (1993.): Demografski razvoj i populacijska politika Republike Hrvatske. Društvena istraživanja 3, 151–165.
- Friganović, A. M. i Živić, D. (1994.): Regionalne različitosti i problemi kretanja stanovništva Hrvatske 1948–1991. Geogr. glasnik 56, 33–51.
- Gelo, J. (1987.): Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g. Globus, Zagreb.
- Laušić, A. (1989.): Osnovne značajke kolonizacijskih procesa na jugoslavenskom prostoru 1918–1948. Migracijske teme 1, 27–42.
- Pavičić, S. (1940.): Vukovska župa. Knjiga 1. JAZU, Zagreb.
- Pavičić, S. (1970.): Slavonija u svom naselnom razvitku od 13. stoljeća do danas. Zbornik radova prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje. Osijek, 191–235.
- Rogić, V. (1983.): Načrt uvjetno-homogene regionalizacije SR Hrvatske. Geogr. glasnik 45, 75–90.
- Rogić, V. (1991.): Hrvatska Vojna Krajina – temeljna historijsko-geografska problematika. Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske. SGD Hrvatske, 165–186.
- Šiđ, M. (1968.): Karakteristike i značenje suvremene imigracije u Istočnu Hrvatsku. Zbornik VIII kongresa geografa Jugoslavije. Skopje, 353–364.
- Šiđ, M. (1976.): Istočna Hrvatska. Geografija Hrvatske. Knjiga 3. Školska knjiga, Zagreb.
- Šterc, S. (1991.): Opća demografska slika Republike Hrvatske. Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske. SGD Hrvatske Zagreb. 1–39.
- Šterc, S. i Pokos, N. (1993.): Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske. Društvena istraživanja 4–5, 305–333.
- Vresk, M. (1988.): Neka obilježja urbanizacije Istočne Hrvatske. Geogr. glasnik 50, Zagreb. 33–44.

SUMMARY

Changes in the Dynamics of the Population in Eastern Croatia
1948-1991by
Dražen Živić

People have been attracted to Eastern Croatia since time immemorial. Because of its natural features it has been the scene of many historic events which shaped not only its demographic structure but also the overall development of this region. Its population has developed in an atmosphere of permanent confrontation between various nations, cultures and worlds. At the same time frequent and intensive migration, caused by the political instability of the area and wars, was the main demographic process. However, in spite of that the Croatian ethnic character and public-law existence of this region has never been in question.

After many centuries of migrations in which immigration prevailed, this trend was reversed in the 1960s into a period of emigration from the region. The continued immigration could not compensate for the loss of the most capable young working and potentially reproductive generation, and neither could it slow down the process of urbanization, i. e. local movement of the population.

Eastern Croatia showed a relatively high increase of the population (85.9 %) in the period up to 1911. It reflected the result of a high natural growth rate and positive migrational balance. The rapid economic growth which began in the second half of the 19th century attracted new inhabitants, among which the most numerous were Croats, Germans and Hungarians.

The negative effects of the World Wars (1914-1919 and 1941-1945) were alleviated by the post-war compensatory periods, and by the newly planned colonization, predominantly from the passive (Dinaric) regions of Croatia and Bosnia and Herzegovina.

During the period 1948-1991 the population of Eastern Croatia continued to grow (29.3%). However, demographic dynamism of development continued to stagnate and decline. Internal differences arose, both from differentiated social-economic (non)-progress and the national structure of the macro-region as a whole, and its particular regional components. Only urban settlements retained considerable dynamic growth (132.2%) while rural areas became depopulated and lost inhabitants (a decrease of -0.2%).

Eastern Croatia still bears the characteristics of a traditional agrarian area. However, economic growth prompted abandonment of agriculture as an activity, and consequently abandonment of the village as a place of residence, thereby causing deep disturbance in demographic development. Rapid and excessive concentration of the population in towns accelerated impoverishment of the demographic basis, and worsening of demographic structure, which acquired unnatural characteristics. The outcome was reduction of natural growth, which in the 90s of this century was already at the point of a natural decline (only 0.8 per thousand annually).

During the last thirty years Eastern Croatia has been an emigrational area. Since the sixties emigration has been one of the essential characteristics of the contemporary demographic growth of Eastern Croatia. More than half the population, and around two thirds of the territory, has been affected by emigrational and depopulation processes; thus, hope of demographic revitalization of the area is considerably diminished.

The Croatian War for Independence (1991-95) contributed to a further deepening of the above negative demographic processes. Serbian aggression caused huge material and human devastation, and tens of thousands of non-Serbian nationals were driven into exile. This led to demographic changes with almost irreversible consequences.

All this points to the necessity of making populational policies a current issue, which should stimulate the removal of obstacles that make impossible or obstruct stable and natural demographic growth.

Primljeno: 10. svibnja 1995.

Received: May 10, 1995